

Проф. др Радоман ЈОВАНОВИЋ

ЦРНА ГОРА И ОСЛОБОДИЛАЧКИ ПОКРЕТ ПОЛОВИНОМ XIX ВИЈЕКА

Половином XIX вијека у Црној Гори су држава и њен апарат били учвршћени у свим функцијама и стекли се услови за даље јачање и снажење њеног утицаја на сусједне крајеве, ширење државне територије и планирање предводничке улоге и ослободилачком покрету замашнијих размјера.

Поодавно је уочено да су се на Цетињу, посебно на двору Петровића - Његоша, смишљали маштовити планови о обнови некада накратко моћне српске државе и предводничкој улози Црногораца, али су црногорске могућности биле тада огрначене а планови и сањарења добрим дијелом нереални. Развој државе на оскудном земљишту мање се могао постићи напрезањима на унутрашњем плану а много више наде се полагало у територијално ширење и задобијање плоднијег земљишта, које су држали Турци, вароши и неопходних услова "да народ може живјети". Отуда је и специфичност црногорске државе у томе што се она стварала и развијала у знаку оружане борбе са Османским царством. У периоду оснивања првих органа државне власти ослободилачка борба Црногораца се, углавном, ограничавала на могуће обезбјеђење од спољних непријатеља, а само у повољнијим околностима је попримила ознаке енергичније акције на буђењу и подршци ослободилачког покрета на ширем простору, што је, у основи, било припремање за њено постепено територијално ширење.

Са очитом способношћу да утиче на развој ослободилачког покрета и одлучношћу да зажеже устаничку ватру, Цетиње је имало несумњиво јак утицај на знатном простору, нарочито у источној Херцеговини и Васојевићима.

Средином XIX вијека битније су се измијениле прилике на Балкану и односи међу великим силама. Ослободилачка акција Црне Горе прерастала је у вишу фазу и проширивали су се и богатали њени циљеви и планови. Нагомилали су се разлози да ослободилачка борба Црногораца добије карактер ширег и организованијег политичког покрета са одговарајућим програмом и тактиком његовог остварења. Иако тај покрет није имао писаног програма (као у Србији), његови и ближи и даљи циљеви били су доста јасно опредјељени. На Цетињу су знали да се тај програм мора постепено остваривати, зависно од уну-

трашњих прилика и спољнополитичких околности. Ближи и непосредни циљ била је борба за територијално ширење и међународно признање, чиме би се постигло стварање једне заокружене државне територије која би имала услове за даљи економско-политички развој - дакле, добијање градова, плоднијег земљишта, излаз на море, што се тада називало повратком "Ћедовине". Даљи, знатно замашнији и отуда теже остварљив план састојао се у организовању и подршци ослободилачком покрету на ширим просторима, првенствено српским, и преко тога, ако околности то дозволе, стварање веће државе, што се схватало као обнова Душанова царства. Књаз Данило је, по природи, био практичан човјек а не маштар и поетска душа, па се упињао да оствари оно што је, уз велике напоре, било на видуку а не оно што се тада могло само сањати.

Стање црногорског друштва и државе и спољнополитичке околности одређивали су замах ослободилачке борбе и црногорску улогу у тим крупним збивањима. А моћ црногорске државе и њеног владара били су ограничени и нијесу омогућавали остварење њихових маштовитих планова, иако их није напуштала варљива нада да ће се они некада остварити. Поодавно је академик Екмечић написао да је књаз Данило према Турској истурао свој штит, вјерујући у његову непробојност, и несвјестан ограничености снага са којим располаже. А давно је уочено да су се на Цетињу ковали маштовити планови, прецењивале сопствене могућности и да је то свјесно рађено не само ради одржавања неопходне увјерености у сопствену одлучност и енергичност већ и ради практичне потребе да се, на крају, добије оно чиме се, бар дјелимично, могло бити задовољно.

Унутрашње стање тадашње Црне Горе, оскудне у свему осим у људима од маха и замаха, одређивало је и њену спољну политику, дакле и њено ангажовање у националноослободилачком покрету, а енергичност те ангажованости одређивана је економским, друштвено-политичким, националним, па и вјерским разлозима.

Планови енергичног књаза Данила, који је увиђао промјену међународних околности, били су много динамичнији и ризикантнији од оних из времена Петра I и Петра II, који су садржали и знатну дозу национално-политичког сањарења. Они су ишли знатно изнад оног што се могло добити највећим напорима и на мачу, а затим изнудити код европске дипломатије. Због такве политике, а нарочито јаког утицаја на јачање и ширење ослободилачког покрета, Црна Гора улази у сферу појачане заинтересованости европских сила и снажно јача свој углед, нарочито у српском народу.

Црногорска спољна политика, нарочито подршка ослободилачким покретима, тада се водила енергично, што се у народу доживљавало са јаким емоцијама и вјером у прегнуће. Како пише Јован Скерлић, тадашња црногорска енергичност и спремност на прегнуће импоновала је "кипућем одушевљењу" ондашње српске омладине, којој није одговарала "млитава" и неенергична политика Карађорђевића и Обреновића. Насупрот "промишљеној" политици српске владе за тиху еманципацију

од турског врховништва, стојала је Црна Гора, "увек у крви и бојевима", што је одговарало психологији енергичнијег дијела српског народа, па се отуда ова мала књажевина уздиже у схватању јавности као предводник српског ослободилачког покрета, без обзира што се она тешко могла уздићи на пијемонтску улогу у том замашном процесу. Омеђавала је то и чињеница да се црногорски владар првенствено везивао за европске дворове, а не за идеје и покрете, а то је ограничавало и улогу Црне Горе у европским збивањима. Црногорски књаз није имао много избора за остварење неодложних захтјева. Искуство га је опомињало да се мора натурити европској дипломатији енергичношћу, јер се од нагађања и погађања по салонима европских престоница мало што весело могло очекивати. Црној Гори се журило да што прије ријеши своја питања, па није имала времена да очекује резултате спорих и компликованих разговора доконих дипломата, већ да организује и снажно подржава устанички покрет у Херцеговини и Васојевићима и енергично тражи да се прихвате њени захтјеви, иначе мира, толико потребног европским кабинетима, у сусједству Црне Горе неће бити. Било је то смјело, чак и дрско, да један слабашији владар својом политиком уцјењује велике силе, али је то испало срећно - добило се највише што се могло, благодарећи општој наклоности Француске и Русије - међународно признање граница Црне Горе 1858. године, што је представљало дјелимичан облик признања њеног фактичког статуса као независне државе. Како се Црна Гора и тада сматрала фактички независном државом, само формално међународно признавање тог стања, без добијања оних територија на које је претендовала, било би од мале практичне важности. А територијално ширење могло се постићи само подстицањем ослободилачког покрета, јер компликовани преговори са Турском око добијања територија нијесу имали изгледа на повољан исход, већ су само били дипломатско замајавање и дангуба за земљу која није имала услова да дуго очекује побољшање свог укупног положаја.

У жилавој акцији сусједних племена да се прикључе Црној Гори, црногорска власт је налазила јаке разлоге за каналисање свог утицаја, чије је јачање праћено именовањем црногорских органа власти, који су у енергичној борби истискивали посљедње остатке турске власти.

Са јачањем државне власти у Црној Гори и организованијим радом на остварењу спољнополитичког програма мијењали су се и карактер и циљ четовања. Упади на турску територију су знатније организовани, имају мању дозу отимачке природе а изразитија је њихова тенденција буђења ослободилачког покрета. То је не само смањивало сукобе међу Црногорцима у сусједним племенима и крајевима, већ и јачало њихову сарадњу, која ће наћи снажан израз у заједничким сукобима са турским властима. Овакав начин четовања Црногораца био је за турску власт много опаснији од ранијих обичних упада са пљачкашким елементима.

Средином XIX вијека утицај Црне Горе је изразито ојачао у Херцеговини, гдје се ослободилачки покрет нагло развијао и толико

чврсто био повезан са Цетињем да је готово чинио нераздвојно јединствен процес са црногорском спољном политиком. Именовањем војвода, сердара и капетана по Херцеговини и путем помоћи коју им је указивао у ослободилачкој акцији, црногорски владар је толико ојачао свој утицај да су се тамо његове наредбе скоро беспоговорно извршавале. У скоро свим захтјевима великим силама да се ријеше крупна црногорска питања провлачила се мисао и истицао преовлађујући утицај црногорског владара на тамошња збивања и скоро уцјењивале европске силе да у Херцеговини неће бити мира без утицајне ријечи са Цетиња.

Преко подржавања ослободилачког покрета требало је оружаном акцијом изнудити територијално проширење и међународно признање црногорске државе и стварање претпоставки за остварење замашнијих планова - стварање замашније државе под црногорским вођством или пак у савезу са Србијом.

Таква је политика одговарала социјално-политичким интересима становништва у околини Црне Горе, јер му је доносила ослобођење од турске власти, па су тако настајале основе за стварање антитурског савеза и окупљања дијела ослободилачког покрета око Црне Горе. Посебна је прича што ће ривалски интереси двеју династија - србијанске и црногорске касније довести до политичког расцјепа у том покрету.

Оскудне снаге Црне Горе и Србије, и поред свих упињања и жртвовања, тешко су могле пробити спољнополитички рам који им је био натурен, па су отуда маштања и планови тешко били у цјелини остварљиви. Још дуго ће наши народи чекати да се макар дио његових политичких планова и надања оствари, иако је и то било привремено, а, како изгледа и узалудно.

Радоман ЙОВАНОВИЧ

ЧЕРНОГОРИЈА И ОСЛОБОДИТЕЉНОЕ ДВИЖЕЊЕ ПОЛОВИНОМ XIX ВЕКА

Самый важный внешнеполитический вопрос Черногории половиной XIX века было территориальное расширение и международное признание её фактической независимости. Поэтому она ведёт очень энергичную политику, вдохновляет и поддерживает освободительные движения в соседстве, особенно в Герцеговине и Васоевичах, когда являются тесные связи Цетинья с движениями восстаний и них сильной роли в совокупном освободительном движении.

Роль Черногории соответствовала потребностям энергичного вождения освободительной борьбы и ловкому пользованию международных освободительств, во-первых благоприятностью Франции и России к черногорским требованиям.

